

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/14/16-20>

Nuray Vidadi qızı Nəbiyeva
Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət
İdarəçilik Akademiyası
magistrant
nurayabbasss@gmail.com

YAŞAMAQ HÜQUQU, BU HÜQUQ ƏTRAFINDA BƏZİ PROBLEMLƏR, YAŞAMAQ HÜQUQUNUN DÖVLƏTDAXİLİ QANUNVERİCİLİK VƏ BEYNƏLXALQ AKTLARDA TƏSBİTİ

Xülasə

Yaşamaq hüququ fərdin sahib olduğu təməl hüquq və azadlıqların başında gəlməkdədir. Belə ki, bu hüququn güvəncə altına alınmadığı sistemlərdə digər hüquqların tanınmasının və müdafiə altına alınmasının bir mənası olmayacaqdır. Yəni digər bütün hüquqların mövcudluğu və istifadəsi bu yaşama hüququna bağlıdır. Bu baxımdan insan hüquqlarına dair beynəlxalq sənədlərdə yaşamaq hüququ toxulunmaz hüquqlar və ya hüquqların sərt özəyi olaraq qəbul edilməkdədir. Bu araşdırmada yaşamaq hüququnun əhəmiyyəti, önəmi və istisnaları, bu hüququn qorunması baxımından dövlətin öhdəlikləri, eyni zamanda yaşamaq hüququnun haradan başlaması və nə zaman sona çatması, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində və beynəlxalq sənədlərdə bu hüququn təsbiti mövzularına toxunulmuşdur.

Açar sözlər: yaşamaq hüququ, insan hüquqları, abort, ölüm cəzası, evtanaziya, avropa konvensiyası

Nuray Vidadi Nabiyeva
Academy of Public Administration under the President
of the Republic of Azerbaijan
master
nurayabbasss@gmail.com

The right to life, some problems around this right, determination of the right to life in legislation and international acts

Abstract

Right to life stands as one of the most important and primary right among the fundamental rights and liberties. It has such an importance that without recognizing and guaranteeing this right, it would be unwise to recognize other rights and liberties. That is, the existence and use of all other rights depends on this right to life. From this point of view, in international human rights documents, the right to life is considered as an inviolable right or a hard core of rights. In this study, the importance and exceptions of the right to life, the obligations of the state in terms of protection of this right, at the same time where the right to life begins and when it ends, and the determination of this right in the legislation of the Republic of Azerbaijan and international documents were touched upon.

Keywords: right to life, human rights, abortion, death penalty, euthanasia, european convention

Giriş

Tarix boyunca insanların düşüncəsində daima bir haqq və azadlıq fikri yerləşmişdir. Fərdlərə bugünkü qədər çox və geniş hüquq və azadlıqlar tanınmasa da, ilk dövrlərdən bəri insanlara dövlətlər tərəfindən bir sıra hüquqlar tanınmışdır. Lakin hüquqlar arasında elə bir hüquq var ki, o olmadan digər hüquqlar formal olaraq qalır və istifadə olunmaz vəziyyətə gəlir. Bu hüquq hər kəsin sağ doğum faktından başqa heç bir şərt tələb etməyən yaşamaq hüququdur.

Yaşamaq şəxsin ən təməl hüququ, var oluşunun və fiziki davamlılığının ilk şərtidir. Bu səbəbdən də insanın ən üstün hüququ olan yaşamaq hüququna hörmət, bütün digər hüquqların

istifadə oluna bilməsi üçün mühüm amildir. Yaşama hüququ da yalnız insanın təhlükəsizliyi ilə mümkündür. İnsan sağ doğulduğu andan bu hüquqa sahib olmaqla, dövlətdən digər insanların və dövlətin yaşamaq hüququna hörmət göstərməsini və bu hüququn insanlar tərəfindən pozulması halına qarşı gərəkli tədbirlərin alınmasını tələb etməkdədir. Fərdin toxunulmazlığı lazımsız şəkildə, istənilən zaman pozula bilirsə və insan bədənsəl azadlığa malik deyilsə, bu halda onun digər hüquq və azadlıqlarından istifadə etməsi və həyata keçirməsi imkansız hala gəlir. Bu səbəbdən yaşamaq hüququ digər bütün hüquqların təməlinə və mərkəzinə yer alır.

Yaşamaq hüququnun əmələ gəlmə anı və sona çatması

Yaşamaq hüququnun əmələ gəlməsi ilə bağlı iki müxtəlif fikir var. Bunlardan biri yaşamaq hüququnun hələ ana bətnində olarkən formalaşması ilə bağlıdır. İkinci fikir isə real həyatda hələ canlı kimi doğulmamış, mövcud olmayan uşağın hüquq subyektliliyi məsələsi bir qədər mürəkkəbdir. Bu fikrin tərəfdarları insanın doğulduqdan sonra yaşamaq hüququ əldə etməsini qəbul edirlər (Əsgərov, 2011:140).

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 27-ci maddəsi yaşamaq hüququna həsr edilmiş və ən təməl normaları özündə mükəmməl şəkildə ehtiva etmişdir. Belə ki, 27-ci maddənin ilk hissəsində qeyd olunur ki, hər kəsin yaşamaq hüququ vardır. Yaşamaq hüququnun şamil olunduğu “hər kəs”in hələ doğulmayan uşaqları əhatə edib-etməməsi məsələsində konsensus yoxdur. Bu məsələyə dair beynəlxalq sənədlərdən yalnız “İnsan hüquqlarına dair Amerikaarası Konvensiya” yaşamaq hüququnu açıq şəkildə rüşeymə, yəni ana bətnində olan embriona aid edir. Konvensiyaya görə yaşamaq hüququ ümumiyyətlə, maya bağlandığı andan qorunur.

Digər tərəfdən yaşamaq hüququnun hələ doğulmamış uşaqlara şamil olunub olunmaması məsələsi adətən aborta dair işlərin kontekstində ortaya çıxır. Abort yaşamaq hüququna bağlı olaraq üzərində ən çox mübahisə aparılan məsələlərdən biri olmuşdur. Bir çox mühafizəkar baxış abortu yaşamın müqəddəsliyi tezisi ilə rədd edərək, liberal baxış sahibləri mövzuya qadının şəxsi həyatına hörmət göstərilməsi, törəmə haqqının onun şəxsinə olmasını və öz gələcəyini özünün müəyyən edə bilməsinin fəvqündə yaxınlaşmaqdadır. Keçən əsrə baxdığımızda abort mövzusunun liberal düşüncələrin xeyrinə nəticələndiyini bariz görə bilirik. Belə ki, abortun qanuniləşdirilməsini ilk dəfə 1917-ci ildə Rusiyada, 1935-ci ildə İslanidiyada, 1938-ci ildə İsveçdə və 1970-ci illərə gəldikdə isə bir çox Avropa ölkələrində görə bilirik. Maltada abort tamamilən qadağan olunduğu halda, İrlandiyada sadəcə ananın yaşamının təhlükədə olduğu hallarda yol verildiyini görə bilirik. Fransa isə “Könüllü hamiləlik” olaraq bilinən qanunu 1975-ci ildə qəbul edərək, 12 həftəyə qədər olan hamiləliklərin istək üzərinə sonlandırılı bilməsini qanuni olaraq təsbit etmişdir (2).

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində hamiləliyin süni surətdə pozulması qadının arzusu ilə hamiləliyin 12-ci həftəsinədək icazə verilmişdir. Sosial göstərişlər üzrə süni pozulma hamiləliyin 22-ci həftəsinə qədər aparıla bilər. Digər hallarda abort yalnız göstərişlərə əsasən həyata keçirilə bilər.

Avropa İnsan hüquqları Məhkəməsi aborta dair bir qərarında doğulmamış uşağın Avropa İnsan Hüquqlarına dair Konvensiyanın 2-ci maddəsində təsbit olunmuş “insan” olaraq qəbul edilə bilməyəcəyini və doğulmamış uşağın yaşamaq haqqı varsa belə bu haqqın ananın hüquqları və mənafeləri ilə məhdudlaşdığını vurğulamışdır. Hətta abortun qadağan edildiyi bəzi hallarda bu vəziyyəti “pis rəftar və işkəncə” olaraq qəbul etmişdir (3).

Bütün bu sadalananlardan belə qənaətə gələ bilirik ki, embrion və rüşeym qadından ayrı və müstəqil bir varlıq deyildir. Döllənmədən sonra embrionun doğuma qədər keçirdiyi mərhələlər qadına bağlı olaraq gerçəkləşir. Bu səbəbdən də onun yaşamını anadan ayrı şəkildə düşünməmək lazımdır. Belə qənaətə gələ bilirik ki, yaşamaq hüququ yalnız sağ doğulma şərti ilə insana məxsus ola bilər. İnsanın bir canlı varlıq kimi mövcudluğu anı artıq yaşamaq hüququnun əmələ gəlməsi üçün əsasdır. Yaşamaq hüququnun nə zaman bitməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yaşamaq hüququnun hər hansı hüquqi bir faktdan asılı olmadan mövcud olduğuna görə onun bitməsi də, bir qayda olaraq, ölüm faktı ilə baş verir. Lakin burada da müəyyən məsələlər var. Birincisi, ölüm faktının hansı anda əmələ gəlməsidir. Belə qəbul olunur ki, beynin fəaliyyətinin dayanması ölüm faktı kimi qəbul oluna bilər. Belə olan halda, hələ də öz funksiyalarını yerinə yetirən digər orqanların transplantasiya məqsədilə həkim tərəfindən ayrılması cinayət hesab olunmur. Çünki beynin fəaliyyətdən düşməsi ilə hüquqi fakt yaranmış olur (Əsgərov, 2011:141).

Könüllü olaraq şəxsin özünün həyatdan getməsi imkanı, yəni evtanaziya hüququ dövrümüzdə ən gündəmdə olan məsələlərdən biridir. Bu problemlə məsələ ilə bağlı dünyada iki fikir mövcuddur. Belə ki, bəzi ölkələr bu fikri tam qəbul etməklə yanaşı onu leqallaşdırmış və dövlətdaxili qanunvericiliyində təsbit etmişdir. Bu dövlətlərə misal olaraq Hollandiya və İsveçrəni misal çəkməyə bilərik. Evtanaziya tərəfdarları fikirlərini belə əsaslandırır ki, sağalacağına ehtimal olmayan və şiddətli əzab çəkən şəxsin əzab çəkməsinin davam etdirilməsinə şərait yaratmaq lazım deyil və onu bu ağır-acıdan qurtarmaq, özü istədiyi təqdirdə həyatdan getmək imkanı verilməlidir. Yəni insanın yaşamaq hüququ olduğu kimi yaşamdan imtina hüququ da olmalıdır və dövlət bu hüququn həyata keçirilməsini təmin etməlidir.

Digər və ilk fikrə tam əks fikirdə olan tərəftarlar isə həyatın insana özü tərəfindən verilmədiyi kimi özü tərəfindən də alınma bilməyəcəyini bildirirlər. Çünki bu zaman evtanaziya sui-istifadə edilməsi halları da artmağa başlayır. Eyni zamanda xəstəliklərin müalicə üsulunun tapılması da tam istisna olunmur.

Qanunvericiliyimizdə evtanaziya münasibət 26 iyun 1997-ci il tarixli “Əhalinin sağlamlığının qorunması haqqında” Qanunun 38-ci maddəsində əks olunmuşdur. Belə ki, həmin maddədə qeyd olunur ki, evtanaziya, yəni xəstənin xahişi ilə onun ölümünü hər hansı vasitə, yaxud hərəkətlə tezləşdirmək, həyatın davam etməsinə kömək edən süni tədbirlərin dayandırılması qadağandır. Xəstəni bilərəkdən evtanaziya meyl etdirən və ya evtanaziya edən şəxs qanunla müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır (4).

Yaşamaq hüququ Azərbaycan Respublikasının dövlətdaxili qanunvericiliyində

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 27-ci maddəsinin 2-ci hissəsində qeyd olunur ki, *dövlətə silahlı basqın zamanı düşmən əsgərlərinin öldürülməsi, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmünə əsasən ölüm cəzasının tətbiqi və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallar istisna olmaqla, hər bir şəxsin yaşamaq hüququ toxunulmazdır*. Deməli, Konstitusiyaya görə, aşağıdakı hallar yaşamaq hüququndan məhrum edilmə kimi başa düşülə bilər:

1) Dövlətə basqın zamanı düşmən əsgərinin öldürülməsi. Əlbəttə ki, dövlət sərhədlərinin toxunulmazlığını, ərazi bütövlüyünü, daxili sabitliyini qorumaq, xalqın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün istənilən güc vasitəsindən istifadə etməkdə haqlıdır. Bu dövlətin müstəsna hüququdur (5).

2) Məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü ilə ölüm cəzasının tətbiqi. Bu sahədə ayrıca problem dövlətin müstəsna cəza tədbiri kimi ölüm cəzasının tətbiqi hüququdur. Yaşamaq hüququ həm də dövlətin ölüm cəzasının məhdudlaşdırıcısı kimi çıxış edir. Hətta bəzi hallarda bu, dövlətin qanunvericiliyində daha aydın şəkildə əks etdirilir. Bunun bariz nümunəsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının müvafiq maddəsini göstərmək olar. Onun tələbinə əsasən, müstəsna cəza tədbiri kimi Ölüm cəzası tam ləğv edilənədək, yalnız dövlətə, insan həyatına və sağlamlığına qarşı xüsusilə ağır cinayətlərə görə qanunla müəyyən edilə bilər (Əliyev, 2007:174).

Baxmayaraq ki, Azərbaycan Respublikasında ölüm hökmü 1998-ci il 10 fevral tarixli “Ölüm hökmünün ləğv edilməsi haqqında” qanunla ümumilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə ləğv olunub, Konstitusiyanın məhz 27-ci maddəsində ki bu müddəanın saxlanması fikirlərdə qarışıqlığa səbəb olur. Yeni Cinayət Məcəlləsində ölüm hökmünə dair cəza tədbiri nəzərdə tutulmamışdır, lakin Konstitusiyanın 27-ci maddəsinin 3-cü hissəsində göstərilir ki, müstəsna cəza tədbiri kimi ölüm cəzası, tam ləğv edilənədək, yalnız dövlətə, insan həyatına və sağlamlığına qarşı xüsusilə ağır cinayətlərə görə qanunla müəyyən edilə bilər. Nəzərə alsaq ki, Konstitusiyaya onun qəbulundan bugünə qədər edilmiş dəyişiklik və əlavələrdə bu müddəanın ləğvi və ya dəyişikliyi müzakirəyə çıxarılmamışdır, deməli, nə zamansa bu cəza tədbirindən istifadə edilməsi istisna olunmur.

3) Digər hallarda. Bu anlayış hələ qeyri-müəyyəndir və qanunvericilikdə dəqiqləşdirilir.

Konstitusiyanın 27-ci maddəsinin son hissəsində isə qeyd olunur ki, qanunla nəzərdə tutulmuş zəruri müdafiə, son zərurət, cinayətkarın yaxalanması və tutulması, həbsdə olanın həbs yerindən qaçmasının qarşısının alınması, dövlətə qarşı qiyamın yatırılması və ya dövlət çevrilişinin qarşısının alınması, ölkəyə silahlı basqın edilməsi halları istisna olmaqla insana qarşı silah işlədilməsinə yol verilmir. Bu müddəanın daha yaxşı başa düşülməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə nəzər salmağımız mütləqdir.

Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin 36-cı maddəsində zəruri müdafiə hərəkətinin anlayışı verilmişdir. Zəruri müdafiə vəziyyətində, yəni özünü müdafiə edən və ya başqa şəxsin həyatını, sağlamlığını və hüquqlarını, dövlətin və cəmiyyətin mənafələrini qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə ictimai təhlükəli qəsddən qoruyarkən törədilmiş hərəkət, zəruri müdafiə həddini aşmamışdırsa, cinayət sayılmır. 38-ci maddədə isə son zərurət vəziyyətində edilən hərəkətə dair belə bir anlayış verilmişdir ki, son zərurət vəziyyətində, yəni şəxsin özünün və ya başqa şəxslərin həyatını, sağlamlığını və hüquqlarını, dövlətin və cəmiyyətin mənafələrini bilavasitə qorxu altına alan təhlükəni aradan qaldırmaq üçün bu Məcəllə ilə qorunan obyektlərə zərər vurmaq yolu ilə törədilmiş hərəkət, əgər həmin vəziyyətdə bu təhlükəni başqa vasitə ilə aradan qaldırmaq mümkün deyildirsə və bu zaman son zərurət həddinin aşılmasına yol verilməmişdirsə, cinayət sayılmır. Bundan başqa 37-ci maddə isə bizə bildirir ki, cinayət törətmiş şəxsin səlahiyyətli dövlət hakimiyyəti orqanlarına gətirilməsi və ya yeni cinayətlər törətməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə tutulduğu zaman ona zərər yetirilməsi, əgər həmin məqsəd üçün bütün digər təsir imkanlarından istifadə lazımı nəticə verməmişsə və bunun üçün zəruri olan tədbirlərin həddi aşılmamışdırsa, cinayət sayılmır (7).

Demək ki, güc tətbiqinə mütləq zərurət yarandıqda, istənilən şəxsin hüquqazidd zorakılıqdan qorunması üçün, qanuni həbsi həyata keçirmək və ya qanuni əsaslarla həbsdə olan şəxsin qaçmasının qarşısının alınması üçün, qanuna müvafiq olaraq dövlət təhlükəsizliyinə və dövlətdaxili sabitliyə təhlükə yaradan çevriliş və ya qiyamın yatırılması üçün həyatdan məhrum etmə yaşamaq hüququnun pozulması kimi nəzərdən keçirilmir.

Yaşamaq hüququ beynəlxalq aktlarda

Yaşamaq hüququndan bəhs edərkən bu toxunulmaz və təbii hüququn mükəmməl şəkildə təsbit olunduğu bir sıra insan hüquqlarına dair beynəlxalq konvensiya və müqavilələrin araşdırılması mütləqdir. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan Respublikası ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan Konstitusiyasındakı insan hüquq və azadlıqlarına dair müddəalar və insan hüquqları sahəsindəki digər qanunvericilik aktları mənbəyini məhz həmin beynəlxalq konvensiya və müqavilələrdən götürmüşlər. 1948-ci il tarixli “İnsan hüquqlarına dair” Ümumi Bəyənəmə, 1950-ci il “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası, 1966-cı il “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Pakt və s. Yuxarıda əhəmiyyətini vurğuladığımız aktlar sırasına daxildirlər.

1950-ci il “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyasının 2-ci maddəsi yaşamaq hüququna həsr edilmişdir. Belə ki, maddədə təsbit olunmuşdur ki, hər kəsin yaşamaq hüququ qanunla qorunur. Hər kəs qanunla ölüm cəzası nəzərdə tutulmuş cinayət törətməyə görə, məhkəmə tərəfindən çıxarılmış belə hökmün icrasından başqa, həyatından məhrum edilə bilməz. Həyatdan məhrum etmə aşağıdakı məqsədlər üçün güc tətbiqində mütləq zərurətin nəticəsi olduqda, bu maddənin pozulması hesab edilmir; şəxsin hüquqazidd zorakılıqdan qorunması üçün; qanuni həbsi həyata keçirmək və ya qanuni əsaslarla həbsdə olan şəxsin qaçmasının qarşısını almaq üçün; qanuna müvafiq olaraq iğtişanın və ya qiyamın yatırılması üçün (8).

1966-cı il tarixli “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın 1-ci maddəsində də həmçinin yaşamaq hüququna müstəsna önəm verilərək vurğulanır ki, yaşamaq hüququ hər bir insanın alınmaz hüququdur. Bu hüquq qanunla qorunur. Heç kim özbaşınalıqla həyatdan məhrum edilə bilməz. Ölüm hökmünün ləğv edilmədiyi ölkələrdə ölüm hökmü cinayətin törədildiyi dövrdə fəaliyyətdə olan və hazırkı Paktın və Genosid cinayətlərinin önlənməsi və ona görə cəza haqqında Konvensiyanın müddələrinə zidd olmayan qanuna müvafiq olaraq ən ağır cinayətlərə görə çıxarıla bilər. Bu cəza yalnız səlahiyyətli məhkəmənin qəti hökmünü icra etmək məqsədilə həyata keçirilə bilər. Sonralar 1989-cu il 15 dekabr tarixli “Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın Ölüm hökmünün ləğvinə yönəlmiş ikinci Fakultativ Protokolunun qəbul edilməsi ilə isə həmin Protokolun iştirakçısı olan dövlətin yurisdiksiyasında olan heç kəsin ölüm cəzasına məhkum olunmaması, hər bir iştirakçı dövlətin öz yurisdiksiyasında ölüm cəzasının ləğvi üçün bütün zəruri tədbirləri görməsi dövlətlərin üzərinə öhdəlik olaraq qoyulmuşdur. Bu Protokolun məntiqi nəticəsi olaraq da Azərbaycan Respublikasında 1998-ci il 10 fevral tarixində ümumilli lider Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə ölüm hökmü ləğv edilmişdir (9).

Nəticə

Yuxarıda sadaladıqlarımızın fəvqündə nəticə olaraq qeyd edə bilərik ki, yaşamaq hüququ insanın təbii, ayrılmaz və toxunulmaz hüququdur. Bu hüququn hər hansı qanunsuz üsulla sıradan çıxarılması həm dövlətdaxili hüquqda, həm də beynəlxalq hüquqda məsuliyyətinə səbəb olur. Yaşamaq hüququ mülki hüquq və azadlıqlar sahəsində toplanmış bütün hüquq və azadlıqların ilkin əsasını təşkil edir.

Çox təəssüflər olsun ki, bu gün dünyada dövlətlər arasında başverən silahlı münaqişələr səbəbindən günahsız mülki əhəlinin yaşamaq hüquqları kobud surətdə pozulur və əllərindən alınır. Bu məqamda diqqətinizi 26 fevral 1992-ci il tarixində gerçəkləşən “Xocalı soyqırımı”na, Azərbaycanın qürur səlnaməsi olan 44 günlük “Vətən Müharibəsi” dövründə təcavüzçü Ermənistan silahlı qüvvələrinin 2020-ci il 04, 05, 11 və 17 oktyabr tarixlərində Gəncə şəhərində yaşayış məkanlarına, 27-28 oktyabr tarixlərində Bərdə şəhərinin dinc sakinlərinin sıx hərəkətdə olduğu bölgələrə edilmiş raket hücumlarına çəkmək istərdim. Həmin hücumlar nəticəsində içlərində qadın, uşaq, qoca olmaqla onlarla mülki əhəlinin həyatına amansızlıqla son qoyulmuş, yaşamaq hüququ beynəlxalq humanitar hüququn, beynəlxalq konvensiyaların tələblərinə məhəl qoyulmadan, ədalətsiz şəkildə və ən kobud formada əllərindən alınmışdır. Əfsuslar olsun ki, bu ədalətsizliyə qarşı dünya birliyi hələdə susmaqda davam edir.

Ədəbiyyat

1. Əsgərov, Z. (2011). Konstitusiya hüququ. Dərslik. “Bakı Dövlət Universitetinin” nəşriyyatı.
2. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/814477>
3. <https://www.anayasa.gov.tr/media/3555/yasama-hakki.pdf>
4. <https://e-qanun.az/framework/4078>
5. <https://www.e-qanun.az>
6. Əliyev, Ə. (2007). Müasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqları, əhəli və miqrasiya problemləri. Dərslik. Bakı: “Bakı Dövlət Universiteti” nəşriyyatı.
7. <https://www.e-qanun.az/framework/46947>
8. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
9. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

Rəyçi: siyasi elm.ü.f.d. Cahangir Cahangirli

Göndərildi: 22.08.2022

Qəbul edildi: 28.09.2022